

הרב יונה יוניוב

לימוד הלכות אבלות, למי שאינו אבל

שאלה

- א. החשש ללימוד הלכות אבלות
- ב. המתירים ללימוד הלכות אבלות
- ג. כתיבת ספר העוסק בהלכות אבלות
- ד. מעלת וסגולת לימוד הלכות אבלות

שאלה

יש מי שנוהג שלא ללמוד 'הלכות אבלות' כשאינו אבל, והוריו ואחיו ואחיותיו עדין בחיים, יש לדעת: האם למנהג זה יש מקור בהלכה? האם יש לנהוג כך, או כל אחד יכול ללמוד הלכות אלו?

א. דברי החתם סופר

החתם סופר (שו"ת יורה דעה סימן שמו) כותב:

"שלוש ושמחת יום טוב וכל טוב, לידי נפשי מורי וחמי הגאון מופת הדור, קדוש ישראל, נזר תפארתנו... מורי הרב עקיבא איגר נ"י... יקרת קדושתו הגיעני, ובקראי בו ב' קושיות בהלכות שמחות, נרתעתי לאחורי, כי גברא קפדנא אנא, ואמרתי העבר חרפתי אשר יגורתי כי משפטיך טובים. ואמנם, שגגה יצאה לפני השליט הגדול הקדוש מורי וחמי הגאון נ"י, ונעשיתי כאבל אם קודר שחתי, ובאת אלי השמועה מאמי הצדקת זצ"ל תנצב"ה הכ"מ. ובהתגולל בעפר קרני בשבוע העבר, עיינתי בדבר קודשו, ותמול קמתי נתעוררתי היום להשיב ולצרף אליו כל מה שעיינתי בימים האלו, ומורי וחמי הגאון דלא קפיד ולא קפדינן בהדיה, יעבור עיונו עליו בשבוע שמחות, או יניח הדברים עד תשעה באב שחל להיות בשבת הבאה עלינו לטובה, ואם אולי בין כך יהפוך לששון ולשמחה, אם כן גם יבולע המות לנצח, ופשיטא דליכא תו קפידא".

בעקבות המקרה הנ"ל שאירע לחתם סופר, נרתעו ונרתעים רבים וטובים מלעסוק בהלכות אבילות. אך האמת היא, שזה אינו המקור היחיד לאי עיסוק ולימוד בהלכות אבילות, ואנו מוצאים מקורות נוספים למנהג זה בספרי הראשונים והאחרונים וכפי שנפרט בהמשך, אך תחילה נעסוק מעט בדברי החתם סופר הנ"ל, ונברר למה הוא התכוון בדבריו.

לכאורה יש להבין כיצד החתם סופר בתשובתו הנ"ל כותב: "ובקראי בו ב' קושיות בהלכות שמחות, נרתעתי לאחורי", הלא באותו ספר בעצמו בו נדפסה התשובה הנ"ל, נדפסו כשלושים תשובות בהלכות אבלות, בין בתשובות שנכתבו לפני התשובה הנ"ל, ובין בתשובות שנכתבו לאחר כתיבת התשובה, וכן כל אותם תשובות לא נכתבו בזמן היותו אבל, אלא בשאר ימות השנה - כפי שהמעין יראה בתוך הספר, אם כן כיצד כתבם, הלא לדעתו הוא היה צריך להירתע מלכתבם?

אלא בהכרח צריך לומר, שבודאי למד החתם סופר את הלכות אבלות בטור ובשולחן ערוך וכיוצא בזה, ואף השיב לשואליו תשובות בהלכות אלו וכפי שכבר כתבנו, וכל רתיעתו היתה רק **מלפול** בהלכות אבלות, וכפי שהמעין שם בתשובה יראה שתוכנה הוא ב' **קושיות** בהלכות אבלות ואין זו תשובה להלכה ולמעשה, וכפי שהמעין יראה בכל יתר התשובות שמופיעות שם, אך להשיב תשובות בהלכות אבלות הלכה למעשה, בודאי שאין להירתע מלהשיבם ואין על כך כל קפידא, ואדרבה ישנה חובה להשיבם, שהרי הרב המורה הוראה צריך להורות לקהל עדתו כיצד עליהם לנהוג, ורבים מהשאלות שהציבור שואל, הם בדרך כלל שאלות בהלכות אבלות. לכן כשהחתם סופר נשאל שאלות הלכה למעשה, למרות שהיה גברא קפדנא, בכל זאת הוא לא נירתע מלהשיב עליהם.

מדברי החתם סופר הנ"ל, אנו למדים שני דברים: א. הרתיעה והפחד לעסוק בהלכות אבלות, הוא רק כשהדבר נעשה לפלפול בעלמא, אבל כשזה להלכה ולמעשה, אין ממה להירתע. ב. דוקא אדם קפדן צריך להירתע מלעסוק בהלכות אבלות כשזה לפלפול בעלמא, אבל אדם שאינו קפדן, אינו צריך להירתע מכך והוא יכול לפלפל ולעסוק בהלכות אבלות כאות נפשו.

מספרים שרבי שלמה מבאבוב, השיב למורה הוראה ששאלו אם ילמד הלכות אבלות, ואמר לו: בפעם הראשונה שתגיע אליך שאלה בהלכות אבלות, רק אז יהיה מותר לך ללמוד הלכות אלו.

ואין אנו מהרהרים חס וחלילה אחר דברי קודשו, אך יש להבין, אותו מורה הוראה שלא למד מעולם הלכות אבלות, כיצד הוא יידע להשיב לשואלו הראשון על שאלתו בהלכות אבלות אם מעולם לא למד הלכות אלו?! לכן, בודאי שלמורה הוראה יש ללמוד הלכות אלו, אך ינהג כפי שכתוב בהמשך.

ב. המתירים ללמוד הלכות אבלות

בניגוד לדעת החתם סופר, שמי שהוא גברא קפדנא בזמן שאינו אבל, לא יעסוק בהלכות אבלות לפלפול בעלמא, מוצאים אנו את דברי הספר חסידים, שלדעתו ראוי ונכון לעסוק בהלכות אבלות ובמסכת מועד קטן שמופיעים בה הלכות אבלות, וזו לשונו (ספר חסידים) סימן רצא):

"אהוב לך את המצוה הדומה למת מצוה - שאין לה עוסקים... או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים סדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין. אתה תלמוד סדר קדשים. ואם תראה שאינם חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו מוטל לפניו, אתה תלמדם ותקבל שכר גדול כנגד כולם כי הם דוגמת מת מצוה אותם מסכתות ואותם הלכות שבני אדם אין רגילים בהם, שזה דומה לאחד שהיו לו בנות ותבעום בני אדם והשיאם להם, ונשארה בת אחת שלא תבעוה להינשא, אמרה לאביה: לאחיותי לימדת אומנות נקייה - מעשה אורג, מעשה רוקס, לכן קפצו עליהם הכל והיו לאנשים, אבל למה לתת לי אומנות שהכל מתרחקים ממנה - לארוג בגדי אבל ותכריכי מתים, אילו היתה אומנותי בגדי שמחה, גם אנכי הייתי לאיש כאחת מאחיותי, אמר לה אביה, אני משבח אותך לכל שילכו הכל אצלך.

כך אמרה מסכת מועד קטן והדומה לה, ריבוננו של עולם: למה אין עוסקים בי כמו בשאר מסכתות. והקב"ה השיב לה, הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה, באשר הוא סוף כל אדם והחי יתן אל לבו".

מעין דברים אלו כתוב בספר 'יוסיף אומץ' (עמוד 270) וזה לשונו:

"כתיב (משלי ג יא) 'מוסר ה' בני אל תמאס', לכן יש להיזהר שלא לדג בלימוד הלכות אבלות וכיוצא. רק שראיתי רבותי מקפידין, כשלמדו אלו העניינים קראו בכל פעם לאחר סיום שיעורם, שורה אחת מענין אחר שלא לסיים בדבר רע, שכן מצינו בגמרא בשם נביאים הראשונים, ועל כן נהגו לכפול פסוקי יתק"ק [ישעיה, תרי עשר, קניות איכה, קהלת] כדי לסיים בדבר טוב. אכן, ראיתי מקדמונים נוחי נפש, שקודם שהתחילו ללמוד חולין בישיבה גזרו תענית, והטעם, מפני שלא יקטרג המשטין על תלמידי חכמים המראים הלכות שחיטה בעצמם, ועל כן נהג אבי מורי החסיד ז"ל כשלמד עם תלמידו הרי"ף דמסכת חולין והרי"ף דיבמות, וכמדומני גם מועד קטן שמזכירין בהם ענייני מיתה והתענית, בלע המות לנצח".

מדברי ה'ספר חסידים' וה'יוסיף אומץ', יוצא איפוא, שאין להימנע מללמוד את הלכות אבלות אלא ההפך ראוי ונכון ללמודם, מיכון שהם כמת מצוה, וכך ינהג הרוצה ללמודם: א. לפני שמתחילים ללמוד הלכות אבלות, יש לצום יום אחד. ב. לפני תחילת הלימוד יתפלל לפני הקב"ה שלא יארע לו דבר רע. ג. יש ללמוד הלכות אלו בחשאי ולא לפני הרבה אנשים [ולפיכך, בכוללים שלומדים לקבלת תעודת הוראה מהרבנות הראשית לישראל, אין ללמוד בהם את הלכות אבלות, אלא כל אחד ילמד את ההלכות הללו בביתו וכדומה]. כפי שכתוב בספר החסידים (שם):

"וגם ילמדו הרב בחשאי ולא יפרסם, ולא יזיק ולא ינזק, מאחר שלשון בני אדם ועינים מזקת, וכתיב (שיר השירים ז ב) "חמוקי ירכיך כמו חלאים" [עיין מועד קטן טז].- אלו דברים של חלאים ותחלואי מיתות כמו מי שמתו מוטל לפניו ומועד קטן, יהיו בסתר ולא ינזק, שנאמר (ישעיה כו כ) "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם".

ד. דבר נוסף כתוב שם, שכדי שהאדם לא ינזק מלימוד דברים אלו, בזמן הלימוד במסכת מועד קטן עליו לעסוק בה בכל לבו ולישב בלא קלות ראש. ה. כל פעם בסיום ההלכות, יש ללמוד דברים אחרים, כדי לא לסיים את הלימוד בדבר רע.

בשו"ת חתם סופר (אבן העזר חלק א סוף סימן קכא) כתוב:

"ושמעתי דרוש נאה מפי מורי הגאון בעל הפלאה נ"י על מדרש יען לא האמנתם בי - היה לכם ללמוד עליו פרק אחד או הלכה אחת והיה נותן מימיו. ואמר דהכי פירושו, דחז"ל פירושו וילכו ג' ימים במדבר ולא מצאו מים, שמרומז נמי על תורה שהלכו ג' ימים בלא תורה, ועל זה תקנו קריאת שני וחמישי. ואם כן הכא נמי, ולא היה מים לעדה, אף על פי שהוא פשוטו, מכל מקום מרמז נמי שעל ידי מיתת מרים נתבטלו מתלמוד תורה, על ידי שהיו משה ואהרון אבלים ונאסרו בתלמוד תורה, ואמר להם הקב"ה שהיה להם ללמוד

עמהם על כל פנים פרק אחד - רצונו לומר, ואלו מגלחין, או הלכה אחת - רצונו לומר, הלכות שמחות, ומצינו שהיה להקדמונים מסכתות עם פרקים מסודרים כמו עבודה זרה דאברהם אבינו עליו השלום ארבע מאות פרקים".

מדברי בעל ההפלאה הנ"ל יוצא איפוא, שמי שאינו אבל מותר לו ללמוד הלכות שמחות, שהרי לפני דבריו, הקב"ה בא בטענה למשה רבינו מדוע לא לימדת את בני ישראל הלכות שמחות, והלא בני ישראל באותה שעה לא היו אבלים, ואם זה נכון שמי שאינו אבל לא ילמד הלכות אבלות, כיצד רצה הקב"ה שמשה רבינו ילמד את בני ישראל הלכות אבלות בשעה שהם לא היו אבלים, אלא ודאי שמי שאינו אבל, גם כן יכול ללמוד הלכות אבלות. בשולחן ערוך (יורה דעה סימן שפד סעיף א) נפסק להלכה:

"אבל כל שבעה ימים אסור לקרות בתורה, נביאים וכתובים, משנה, גמרא, הלכות ואגדות".

כותב על כך שם ב'פתחי תשובה' (ס"ק א) וזה לשונו:

"עיינן בתשובות חכם צבי סימן ק שכתב, דטעמא [שאסור לאבל לקרות בתורה וכו'] הוא מפני שיכול ללמוד דברים הרעים שבירמיה והלכות אבלות [כפי שנפסק שם בשולחן ערוך סעיף ד], ולכן ברגל שאסור ללמוד דברים כאלה, מותר ללמוד כל דבר, דאינו נכון לישב בטל".

והנה, בשו"ת 'אגרות משה' (יורה דעה חלק ד סימן ס אות ז) כותב על דברי ה'פתחי תשובה' הנ"ל:

"ותמוה מה שכתב ה'פתחי תשובה' בשם ה'חכם צבי' שאסור ברגל ללמוד הלכות אבלות, דמנא ליה דבר כזה בלא ראייה, ואולי כוונתו, דלאבל יש לאסור ללמוד דברים אלו, דכיון שידוע שהוא אבל, מובן לכל שמחמת אבלותו לומד זה ולא מחמת שסדר לימודו הוא בהלכות אלו, והוי כאבלות פרהסיא. ולא קשה מה שהקשה בפתחי תשובה מהא דבסימן ת' איתא דתלמוד תורה הוא דבר שבצינעא. דיש לומר, דלשבת שהוא יום אחד, הוא דבר שבצינעא, שודאי לכולי אינשי מזדמן שלומד הלכות אבלות וקורא באיוב ובירמיה דרך סדר לימודו, וכן הוא ביום טוב ביום אחד, אבל להרבה זמן כפסח וסוכות, לא מצוי זה".

מדברי ה'אגרות משה' הללו אנו למדים, שהוא סבר שאין כל מניעה ללמוד הלכות אבלות למי שאינו אבל, שהרי הוא כותב שלכל אדם מזדמן ללמוד הלכות אבלות דרך סדר לימודו גם כשהוא אינו אבל. וכדברים אלו הוא גם כותב שם בהמשך דבריו ביתר שאת וביתר עוז, וזה לשונו:

"ולמוד דברים אלו [היינו הלכות אבלות], הרי גם כל אדם לומדים ואין בזה כל שינוי מדרך סתם אינשי, שכל אדם מחוייב ללמוד לידע דינים אלו כמו כל התורה, ואף שאולי להאבל, לענין הלכה למעשה יותר ראוי שילמוד דיני אבלות, דאולי לא ידוע לו איזה דינים, מכל מקום, אין לימוד זה ניהוג אבלות".

דעה נוספת הסוברת שאין כל מניעה ללמוד הלכות אבלות למי שאינו אבל מוצאים אנו בשו"ת 'חק השיבי' [תשובות בהלכה שהשיב הגר"ח קנייבסקין] (יורה דעה שאלה ה) וזה לשונו:

"שאלה: יש נוהגים ומאוד מקפידים על כך, שאדם שאינו אבל, לא ילמד הלכות אבלות. האם יש לחוש למנהג זה, שהרי, אם האדם לא ילמד הלכות אלו, בבוא היום כאשר רחמנא ליצלן הוא יהיה אבל, הוא לא יידע את ההלכות הללו, וחס וחלילה יבוא לידי תקלה. תשובה: אין לחוש לזה".

ג. כתיבת ספר העוסק בהלכות אבלות

בשו"ת 'באר משה' (לרב משה שטרן חלק ב בתחילת ההקדמה) כותב:

"בהקדמת ספרי חלק א' הבטחתי להדפיס ההספד... וגם קבלתי על עצמי להדפיס בחלק זה השני - קונטרס גדול בהלכות שמחות. שני אלו הדברים לא עלו בידי לקיים לעת עתה בשלמות, הבטחתי הראשונה לא קיימתי עדיין מחמת כמה טעמים הכמוסים עמי, ואי"ה אקיימה בחלק השלישי. וקבלתי השניה קיימתי אבל לא בשלמות, מחמת מכתב שכתב לי אחד מנכדי הגאון הצדיק בעל ליקוטי מהרי"ח זצ"ל, וזה לשונו: אבוא בזה על דבר אשר ראיתי דברי מעלת כבודו בהקדמתו שמתכוון בעזרת ה' יתברך להוציא לאור חיבור גדול על הלכות שמחות, לזאת ארשום את אשר ידועה אצל צאצאי הגאון המפורסם מרן בעל ליקוטי מהרי"ח מראחוב זל"ה, שגם הוא זל"ה חיבר ספר על הלכות שמחות, וגדול אחד אמר לו לבל ידפיסו בחייו, וכן עשה, והוא ידוע לאמת גמור. והגם שמעלת כבוד תורתו הנהו גדול בתורה ובמנהגי ישראל, ועל כן אין לנו להיכנס בין גדולים, אך אמרתי שאולי יש דברים בגו גם לאחרים וכדאי להודיע זאת..., עד כאן לשון המכתב שקבלתי. על כן משכתי ידי להדפיס כל הקונטרס הגדול כצורתו, ולא הדפסתי אלא תשובות שערכתי בענין זה".

בניגוד למעשהו של ה'באר משה', שנמנע מלהדפיס ספר שלם העוסק אך ורק בעניני הלכות אבלות, רואים אנו לנגד עינינו ספרים רבים של גדולי עולם, צדיקים וחסידים, שעוסקים אך ורק בהלכות אבלות, כמו: 'מעבר יבקי' להגר"א ממודינא, 'כל בו להלכות אבלות' להגר"י גרינוולד, 'גשר החיים' להגר"מ טוקצ'ניסקי, 'נחמו עמי' להגר"מ נאה, 'נטעי גבריאלי' להגר"ג ציננער, 'פני ברוך' להגר"ח גולדברג, 'ילקוט יוסף' להגר"י יוסף, ועוד ספרים רבים, עיין בספר נטעי גבריאלי (אבלות חלק ב עמוד תשעב) שהביא שם רשימה ארוכה של ספרים העוסקים אך ורק בהלכות אבלות.

ובהקדמה לספר 'ילקוט יוסף' על הלכות אבלות, כותב המחבר:

"אמנם, טרם החילותי בכתיבת הספר הנוכחי על הלכות ביקור חולים ואבלות, נועצתי באדוני מורי אבי עט"ר מו"ר מרן הראשון לציון שליט"א, ויעץ לי לכתוב הספר, כי מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, בפרט שיש לזה זיכוי הרבים גדול. וכן אמר לי הגאון רבי בן ציון אבא שאול (שליט"א) [זצ"ל], מראשי ישיבת פורת יוסף בירושלים, אשר עודדני רבות להוציא לאור ספר בהלכות אבלות,

לזכות את הרבים ולהגדיל תורה ולהאדירה, שיש שאינם יודעים כיצד לנהוג למעשה כשאירע להם איזה מקרה אבל לא עלינו, והפרטים רבים. וזכורני, שביום הראשון לבואו של מרן אאמו"ר שליט"א להתגורר בתל אביב כרב ראשי ואב"ד, נשאל בטלפון עשר שאלות, ומתוכם תשע שאלות היו בהלכות אבלות, לא עלינו. ואשר על כן, שומה על תלמידי חכמים ללמוד הלכות אלו (בפרט בתשעה באב וכדומה), כדי שידעו להשיב לשואליהם דבר ה' זו הלכה, ובזכות הלימוד בעניני אבלות, השם יתברך לא יביאנו חס וחלילה לידי זה, כי התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא".

יש לציין שחלק ממחברי הספרים על הלכות אבלות, אף שלא נמנעו מלחבר ספר על הלכות אבלות, בכל זאת הם חיברו את ספרם בהמשך שנת אבילותם על אחד מהוריהם.

ד. מעלת וסגולת לימוד הלכות אבלות

נראה שבנוסף לחשיבות ידיעת הלכות אבלות, ישנה מעלה גדולה ללמוד הלכות אלו, ומאוד רצוי ומומלץ ללומדם, שהרי חז"ל לימדונו (ברכות ח.):

"לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, נצחו מוטב... ואם לאו יזכיר יום המיתה".

והלא אין זיכרון ליום המיתה יותר טוב מאשר ללמוד הלכות אבלות.

בנוסף לכך ניתן לומר, שלימוד הלכות אבלות מהווה סגולה לאדם, שהוריו וכל משפחתו יאריכו ימים ושנים, והוא לא יצטרך ליישם את לימוד הלכות אלו הלכה למעשה. וזאת, על פי דברי הספר 'נטעי גבריאל' (על הלכות 'בין המצרים' חלק א עמוד ח) וזה לשונו:

"ונסיים בדבריו הנחמדים של הגה"ק מהרי"ד מבעלזא זיע"א, על הפסוק "וילך משה וידבר את הדברים האלה..." (דברים לא א), והקשו המפרשים "להיכן הלך". והתרגום יונתן מפרש "ואזל משה למשכן בית אולפנא". ובסוף פרשת האזינו (שם לב מד) דכתיב "ויבוא משה...", התרגום יונתן גם כן מפרש "ואתא משה מן משכן בית אולפנא". ענינו יש לפרש, לפי שמשנה רבינו אמר בפרשת האזינו נבואות של פורענויות, ויותר טוב היה שלא יבואו הדברים, אבל כי היכי דאמרו חז"ל במסכת מנחות (קי.) "כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה", הכי נמי כל העוסק בתורת יסורין ומתמלא מפחד ה' ומהדר גאונו ועוזו, ומצטער שלא יבואו עליו היסורין, הרי זה כאילו כבר עברו עליו, והיינו דרמז משה רבינו שהלך לדבר דברים אלו במשכן בית אולפנא, לרמז שילמדו דברים אלו בבית המדרש, והלימוד יהא נחשב כאילו סבלו ועברו עליהם היסורין, על כן גומרנו הדברים, בא בחזרה ממשכן בית אולפנא, כלומר כבר נתקיימו הפורענויות במה שדברים נאמרו ונלמדו בבית המדרש, עכתו"ד האדמו"ר מבעלזא זצ"ל".

וכעין זה מבואר בט"ז (הלכות ראש השנה סימן תקפה ס"ק ז), על מאמרם של חז"ל (ראש השנה טז.) "כל שנה שאין תוקעין בה בתחילתה, מרעין לה בסופה":

"דכוונת הדברים הוא על פי מה שמצינו בחלמא בישא, דאמרינן שם עיצבותיה מסתייע, פירוש, שעל ידי שהוא דואג ומתעצב ניצול אחר

כך מהרעה שהיתה נגזר עליו, והכי נמי בהך דתקיעות של ראש השנה, באם נאנסו ולא תקעו, היא סיבה מאיתנו יתברך שאירע להם כן, ובזה מראה להם הקב"ה שירע להם בסוף השנה, ונפקא מינה שיחזרו בתשובה ויצטערו על זה, ועל ידי זה יתכפר להם מה שנתחייבו".

ובזה יש לפרש את הפסוק "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" (דברים ד מד)

דלכאורה יש להבין איזו שייכות יש לפסוק זה שהוא נכתב באמצע פרשת ערי מקלט, ולפי הנאמר לעיל אתי שפיר, שמשה רבינו התפלל להשם יתברך שעל ידי לימוד הלכות אלו יזכו ולא יצטרכו לזה בפועל, ושירחם השי"ת עלינו ויתהפכו הימים האלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים".

לאור דברים אלו ניתן לומר, דאף כאן בהלכות אבלות גם כן אפשר לומר כך, שכל העוסק בלימוד הלכות אבלות, יזכה בעזהי"ת ולא יצטרך ליישם הלכות אלו למעשה. ויהי רצון מלפני בורא עולם, שנזכה כולנו ולא נצטרך ליישם את הלכות אבלות הלכה למעשה, ויבולע המוות לנצח.

